

Боровик М. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Borovyk Marina

*PhD in Economics, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Management
and Public Administration
O.M. Beketov National University in Urban Economy in Kharkiv*

МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Анотація. У статті проаналізовано методики оцінювання результативності закладів вищої освіти, які пропонувалися в Україні останніми роками на державному рівні. Зокрема, розглянуто Методику розподілу обсягів державних коштів на фінансування закладів вищої освіти, основні підходи до її застосування та формалізацію показників. Також розглянута «Методика рейтингового оцінювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації», запропонована Міністерством освіти і науки України. Виявлені особливості, переваги та недоліки розглянутих методик. Обґрунтовано необхідність розроблення методичного підходу до оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти з урахуванням особливостей та специфіки їхньої діяльності, використання якого дасть змогу визначити тенденції сталого розвитку закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, методика оцінювання результативності закладів вищої освіти, рейтинги, показники, сталий розвиток.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання проведенню оцінювання результативності діяльності соціально-економічних систем приділяється все більше уваги. Заклади вищої освіти (ЗВО) як складні та специфічні соціально-економічні системи також потребують проведення оцінювання ефективності їхнього функціонування. При цьому нині немає єдиної системи оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти на державному рівні. Методи, що пропонувалися, мають певні переваги та недоліки, однак єдиної методики, яку можна було б застосовувати для оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти, так і не розроблено. Отже, оцінка ефективності діяльності закладів вищої освіти, виявлення чинників, що перешкоджають їхньому сталому розвитку, та розроблення методики оцінювання результативності їхньої діяльності є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками в умовах реформування української системи вищої освіти та європейської інтеграції дослідженню питань проведення оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти приділялося багато уваги як на державному рівні, так і на рівні закладів вищої освіти.

Серед науковців, які займалися дослідженням питань визначення результативності діяльності закладів вищої освіти, слід виділити праці таких науковців, як В.М. Андрієнко, Ю.М. Вітренко, Л.О. Волощук, К.П. Ганева, В.М. Гельман, І.М. Гріщенко, О.А. Григоревська, М.В. Загірняк, Ю.Г. Лисенко, С.А. Матюх, О.Б. Моргулець, В.О. Салов, С.Я. Салига, С.А. Сергієнко, М.Р. Терованесов. Крім того, за роки незалежності України на державному рівні Міністерством освіти та науки України (МОН) та Кабінетом Міністрів було зроблено декілька спроб розробити методику оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти. Зараз ці питання розглядає нещодавно створене Національне агентство із

забезпечення якості вищої освіти. Однак і досі, незважаючи на значну кількість досліджень щодо цього питання, спостерігається відсутність єдиного підходу до визначення результативності діяльності закладів вищої освіти в Україні на державному рівні.

Метою роботи є проведення аналітичного огляду наявних методів оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти в Україні, які були запропоновані на державному рівні останніми роками, та виявлення їхніх особливостей, переваг та недоліків.

Результати дослідження. В умовах реформування фінансування та економічних відносин у сфері вищої освіти (ВО) України та пов'язаного з ним реформування фінансування вищої освіти, яке проводиться в Україні останніми роками, МОН було запропоновано формульний підхід до розподілу бюджетних коштів на вищу освіту [1]. Згідно з цим підходом обсяг видатків державного бюджету на ВО повинен розподілятися між закладами вищої освіти на основі розрахунку формули, яка розробляється Міністерством освіти і науки України та затверджується Кабінетом Міністрів України і має враховувати певні параметри. Серед таких параметрів згідно із запропонованою методикою є:

- кількість здобувачів ВО за освітньо-кваліфікаційними рівнями та спеціальностями та співвідношення вартості освітніх послуг;
- рівень результатів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) вступників;
- показники якості освітньої та наукової діяльності ЗВО [1].

Методика розподілу обсягів державних коштів на фінансування ЗВО включає два підходи до побудови формули визначення суми коштів, які мають призначатися закладу вищої освіти. Згідно з першим підходом щорічний розподіл коштів здійснюється за актуальними даними щодо чисельності студентів та якісних показників діяльності ЗВО та розраховується за формулою:

$$F_1 = H \sum k_i S_i + \sum E_k Q_k, \quad (1)$$

де F_1 – сума коштів, які мають призначатися ЗВО;

H – базовий показник, що характеризує мінімально допустиму вартість навчання студента за певний період часу;

S_i – кількість студентів за певною і-ю спеціальністю;

k_i – коефіцієнт підвищення розміру видатків за певною і-ю спеціальністю;

E_k – норматив додаткових видатків за певним k-м якісним показником;

Q_k – числове значення певного k-го якісного показника.

Згідно з другим підходом щорічний розподіл коштів передбачав фінансування від досягнутого результату з урахуванням видатків попереднього року. Розрахунок обсягу коштів пропонується проводити за такою формулою:

$$F_2 = pF_0 + (1 - p)F_1, \quad (2)$$

де F_2 – сума коштів, які мають призначатися закладу вищої освіти;

F_0 – сума коштів, які були призначені ЗВО у попередньому році;

F_1 – додаткова величина, розрахована за попередньою або аналогічною формулою;

p – коефіцієнт у межах від 0 до 1.

В умовах реформування економічних відносин та фінансування вищої освіти України розробниками цієї методики рекомендувалося застосувати другий підхід до визначення суми коштів, які мають призначатися ЗВО, з додатковими елементами забезпечення стабільності та завдяки використанню резервного фонду [1].

Згідно з цим підходом під час визначення обсягів фінансування закладу вищої освіти особливу увагу рекомендувалося приділяти розрахунку показника результативності діяльності закладу вищої освіти та його складників.

Так, Методика визначення обсягів фінансування закладу вищої освіти [1] пропонує розраховувати показник результативності ЗВО ($PR_i, i = 1, \dots, n$) як суму m складників результативності ЗВО ($SR_{i,j}, i = 1, \dots, n, j = 1, \dots, m$) з ваговими коефіцієнтами ($\alpha_j, j = 1, \dots, m, \alpha_j \geq 0, \sum_{j=1}^m \alpha_j = 1$).

Формалізація цього показника здійснюється за формулою [1]:

$$PR_i = \sum_{j=1}^m \alpha_j SR_{i,j}, i = 1, \dots, n. \quad (3)$$

Для розрахунку показника результативності ЗВО використовуються такі складники результативності ЗВО ($m = 5$) [1]:

$SR_{i,1}$ – показник рівня результатів зовнішнього ЗНО ($i = 1, \dots, n$);

$SR_{i,2}$ – показник адекватності формування ціни на платні послуги, які надає ЗВО ($i = 1, \dots, n$);

$SR_{i,3}$ – показник рівня наукової діяльності ЗВО ($i = 1, \dots, n$);

$SR_{i,4}$ – показник питомої ваги здобувачів ступеня магістра, а також аспірантів та докторантів, які не навчалися раніше у відповідному ЗВО ($i = 1, \dots, n$);

$SR_{i,5}$ – показник присутності ЗВО у провідних світових університетських рейтингах, таких як QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities, The Times Higher Education World University Rankings, ($i = 1, \dots, n$).

Значення вагових коефіцієнтів для розрахунку загального показника діяльності закладу вищої освіти наведені у таблиці 1.

Для розрахунку показника, який визначає рівень результатів ЗНО, або за результатами прийому вступників до ЗВО у попередньому році пропонується визначати середнє значення усіх сертифікатів ЗНО вступників на основі повної загальної середньої освіти та оцінок вступних випробувань до магістратури на основі здобутого ступеня (рівня) ВО, що передбачають використання організаційно-технологічних процесів здійснення ЗНО осіб, які були зараховані на навчання незалежно від спеціальності, форми навчання та джерел фінансування ($SZNO_i^{-1}$).

Показник рівня результатів ЗНО вступників визначається за формулою [1]:

$$SR_{i,1} = \frac{SZNO_i - \min_i SZNO_i}{\max_i SZNO_i - \min_i SZNO_i}, i = 1, \dots, n. \quad (4)$$

Показник адекватності формування цін на платні послуги ЗВО ($PD_{i,3}$) розраховується за формулою:

$$SR_{i,2} = \frac{PPPN_i - \min_i PPPN_i}{\max_i PPPN_i - \min_i PPPN_i}, i = 1, \dots, n, \quad (5)$$

де $PPPN_i$ – порівняльний показник плати за навчання $PPPN_i$ здобувачів ВО в закладі вищої освіти ($i = 1, \dots, n$).

При цьому порівняльний показник плати за навчання ($PPPN_i$) здобувачів ВО у ЗВО визначається за формулою [1]:

$$PPPN_i = \frac{\sum_{r,s,f, KPS_{i,r,s,f} \geq 3} PZN_{i,r,s,f} * KPS_{i,r,s,f}}{SZP * \sum_{r,s,f, KPS_{i,r,s,f} \geq 3} KPS_{i,r,s,f}}, \quad (6)$$

де $PZN_{i,r,s,f}$ – розмір плати, яку отримує ЗВО за перший рік навчання здобувачів ВО ($i = 1, \dots, n$), які зараховані на навчання за кошти фізичних та/або юридичних осіб у попередньому році за кожним рівнем ВО, спеціальністю, формою навчання;

$KPS_{i,r,s,f}$ – кількість здобувачів ВО в ЗВО ($i = 1, \dots, n$), які зараховані на навчання за кошти фізичних та/або юри-

Таблиця 1

Значення вагових коефіцієнтів для розрахунку показника результативності закладу вищої освіти

Показник діяльності ЗВО	Ваговий коефіцієнт	Значення вагового коефіцієнта
Показник рівня результатів ЗНО вступників	α_1	0,2
Показник адекватності формування ціни на платні послуги ЗВО	α_2	0,2
Показник рівня наукової діяльності ЗВО	α_3	0,2
Показник питомої ваги здобувачів ступеня магістра, а також аспірантів та докторантів	α_4	0,2
Показник присутності ЗВО у провідних світових університетських рейтингах (QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities, The Times Higher Education World University Rankings)	α_5	0,2

Джерело: складено на основі [1]

дичних осіб у попередньому році за кожним рівнем ВО, спеціальністю, формою навчання;

SZP – середня заробітна плата в регіоні, в якому розташований ЗВО, в жовтні місяці попереднього року.

Показник рівня наукової діяльності ЗВО характеризується відношенням кількості науково-педагогічних та наукових працівників, які мають не менше п'яти наукових публікацій у періодичних виданнях, які на час публікації було включено до наукометричної бази Scopus або Web of Science, інших наукометричних баз, визнаних МОН України, до кількості науково-педагогічних і наукових працівників, які працюють у ЗВО за основним місцем роботи станом на 1 жовтня попереднього року ($PUB5_i$)($PUB5_i$) та розраховується за формулою [1]:

$$SR_{i,3} = \frac{PUB5_i - \min_i PUB5_i}{\max_i PUB5_i - \min_i PUB5_i}, i = 1, \dots, n. \quad (7)$$

Показник рівня питомої ваги здобувачів ступеня магістра, аспірантів та докторантів, які не навчалися раніше у відповідному ЗВО, у загальному контингенті здобувачів освіти ЗВО відповідних рівнів ($SR_{i,4}$) визначається за формулою [1]:

$$SR_{i,4} = \frac{MAD_i - \min_i MAD_i}{\max_i MAD_i - \min_i MAD_i}, i = 1, \dots, n, \quad (8)$$

де MAD_i – кількість здобувачів ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти, аспірантів та докторантів закладу вищої освіти, які не навчалися раніше у відповідному закладі ВО, приводиться до загальної кількості здобувачів ВО відповідних рівнів у закладі станом на 1 жовтня попереднього року.

Показнику присутності ЗВО в провідних світових університетських рейтингах (QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities, The Times Higher Education World University Rankings) присвоюється значення 1 ($SR_{i,5} = 1$), якщо ЗВО посів місце в останньому опублікованому випуску хоча б одного з цих рейтингів, та присвоюється значення 0 ($SR_{i,5} = 0$) в інших ситуаціях.

Розглянута методика визначення обсягів фінансування ЗВО [1] базується насамперед на визначенні результативності діяльності ЗВО на основі певних показників. Однак ця методика не враховує певні особливості діяльності закладів вищої освіти, які формуються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Саме тому доцільним вважається використання методики рейтингового оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти.

В Україні у 2010 році МОН України була запропонована «Методика рейтингового оцінювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ III–IV рівнів акредитації МОН України» [2], згідно з якою загальна інтегрована оцінка, або рейтинг, визначається сумою нормованих показників (індикаторів) за основними напрямками наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладу вищої освіти. Результати розрахунку показників пропонувалося переводити у 100-бальну шкалу в межах певної фахової групи закладу вищої освіти. До фахової групи згідно з цією Методикою належали заклади вищої освіти, які мали споріднену спрямованість науково-педагогічної, наукової та науково-технічної діяльності (класичні університети, педагогічні, технічні, інші). Розподіл закладів вищої освіти за фаховими групами визначався нормативно-правовими документами МОН, що діяли на момент розроблення методики.

Так, згідно із запропонованою Методикою визначався перелік показників, за якими здійснювалася оцінка

наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО. Оціночні показники пропонувалося розподілити на дві групи: показники, що характеризують потенціал (ресурси) закладу вищої освіти (P_i), та показники результативності (P_j).

Узагальнено інтегральну рейтингову оцінку ЗВО пропонувалося визначати за допомогою рейтингових індикаторів (показників), або питомих показників результативності – k_i . За рейтинговими індикаторами (показниками) пропонувалося проводити контроль достовірності та коректності даних. Для кожного індикатора (показника) згідно з методикою пропонувалося розрахувати середнє значення за певною групою закладів вищої освіти. Значні відхилення від середнього (встановлюється МОН) потребують додаткового підтвердження відповідними закладами вищої освіти. Якщо дані не мають підтвердження, то вони вважаються недостовірними та не враховуються у подальших розрахунках. Формалізація рейтингових індикаторів (показників) здійснюється за формулою:

$$k'_i = \frac{k_i - k_{\min}}{k_{\max} - k_{\min}}. \quad (9)$$

Згідно з цією методикою загальна інтегральна оцінка K_j для j -того закладу вищої освіти розраховується як адитивна нелінійна згортка нормованих рейтингових індикаторів (показників) k'_i за формулою:

$$K_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n (a_i k'_i)^2}, \quad (10)$$

де a_i – вагові коефіцієнти (коефіцієнти пріоритетності), які визначають відносну значущість i -го показника. Вагові коефіцієнти визначаються на основі правильно проведених експертних оцінок та характеризують найбільш важливі напрями діяльності ЗВО.

Для врахування масштабу закладу вищої освіти розраховується частка науково-педагогічних працівників та наукових працівників науково-дослідних частин за формулою:

$$m_j = \frac{(\Pi_1 + \Pi_4)_j}{\sum_{j=1}^N (\Pi_1 + \Pi_4)_j}, j = 1 \dots N, \quad (11)$$

де m_j – частка чисельності науково-педагогічних працівників та наукових працівників науково-дослідних частин j -того ЗВО у загальній сумі чисельності науково-педагогічних працівників та наукових працівників науково-дослідних частин за групою ЗВО,

N – кількість закладів вищої освіти у певній групі.

Місця у рейтингу серед загальної кількості закладів вищої освіти розподіляються у відповідних фахових групах у порядку зменшення загальної інтегральної оцінки K_j^{100} .

Ця Методика не отримала подальшого розповсюдження серед ЗВО, однак вона заслуговує певної уваги. До недоліків цієї методики можна віднести незначну кількість показників, які не можуть охарактеризувати всі аспекти діяльності закладів вищої освіти. Серед переваг можна відмітити простоту та наочність.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження методик оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти, які пропонувалися застосовувати в Україні на державному рівні, можна дійти висновку, що, хоча аналізовані методики мають певні особливості, переваги та недоліки, вони не дають змоги комплексно оцінити всі результати діяльності закладу вищої освіти. Відсутність єдиного методичного підходу не дає змоги провести комплексну оцінку результативності діяльності

закладів вищої освіти, це пов'язано насамперед із тим, що кожен заклад вищої освіти має свої особливості залежно від розміру та специфіки діяльності.

При цьому слід відмітити, що серед методів найбільшої уваги заслуговує саме проведення рейтингового оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти. Крім того, доцільним вважається провести аналі-

тичний огляд методології складання світових рейтингів оцінювання діяльності закладів вищої освіти. Так, поєднання світового та вітчизняного досвіду дасть змогу розробити ефективну та універсальну методику оцінювання результативності діяльності закладів вищої освіти, на основі якої можна оцінити тенденції сталого розвитку закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Про реформування фінансування та економічних відносин у сфері вищої освіти. *Доповідна записка Колегії МОН України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/02/pro-reformuv-finansuvannya-ta-ekon-vidnosin-1.doc>
2. Методика рейтингового оцінювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ III-IV рівнів акредитації МОН України. *Наказ МОН України від 30.03.2010 р. № 277*. URL: https://i.vnz.org.ua/doc/2010/16_06/277.doc

МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ УРОВНЕ

Аннотация. В статье проанализированы методики оценки результативности высших учебных заведений, которые предлагались в Украине в последние годы на государственном уровне. В частности, рассмотрена Методика распределения объемов государственных средств на финансирование высших учебных заведений, основные подходы к ее применению и формализация показателей. Также рассмотрена Методика рейтинговой оценки научной, научно-технической и инновационной деятельности высших учебных заведений III–IV уровней аккредитации Министерства образования и науки Украины. Выявлены особенности, преимущества и недостатки рассмотренных методик. Обоснована необходимость разработки методического подхода к оценке эффективности деятельности высших учебных заведений с учетом особенностей и специфики их деятельности, использование которого позволит определить тенденции устойчивого развития высших учебных заведений.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, методика оценки результативности высших учебных заведений, рейтинги, показатели, устойчивое развитие.

METHODS OF EVALUATION OF THE RESULTS OF ACTIVITY OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AT THE STATE LEVEL

The article analyzes the methods of assessing the effectiveness of institutions of higher education, which have been proposed in Ukraine in recent years at the state level. In particular, the Methodology for the distribution of public funds for the financing of institutions of higher education in Ukraine, which was proposed by the Ministry of Education and Science. The main approaches to its application of this method, especially the application in the conditions of reforming of financing of higher education in Ukraine are considered. Formalized indicators used in calculating public funds for financing institutions of higher education. Also reviewed is "Methodology for rating assessment of scientific, scientific and technical and innovation activity of higher educational institutions of the III-IV accreditation levels of the Ministry of Education and Science of Ukraine", according to which the general integrated rating of the institution of higher education is determined by the sum of the normalized indicators (indicators) according to the main directions of the scientific, scientific and technical and innovation activity of the institution of higher education. The features, advantages and disadvantages of the considered methods are revealed. Although these methods have not been approved to determine the performance of higher education institutions in Ukraine, they can serve as the basis for developing a new methodological approach to assess the performance of higher education institutions. On the basis of their analysis, it was concluded that it is expedient to apply the rating approach to the definition of the performance of higher education institutions. The necessity of developing a methodical approach to the assessment of the efficiency of higher education institutions activity taking into account the peculiarities and specificity of their activities is substantiated, the use of which will allow to determine the tendencies of sustainable development of higher education institutions and increase the efficiency of making managerial decisions in a changing environment and fierce competition in the market of educational services in Ukraine.

Key words: higher education, institutions of higher education, methodology for evaluating the performance of institutions of higher education, ratings, indicators, sustainable development